

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

1. ΜΠΡΟΝΙΣΛΑΒ Κ. ΜΑΛΙΝΟΦΣΚΙ
Σεξουαλικότητα και Καταπίεση στην Πρωτόγονη Κοινωνία
Προλεγόμενα: Θεόδωρος Παραδέλλης
Μετάφραση: Άννα Σταματοπούλου-Παραδέλλη
 2. ΜΑΡΣΕΛ ΜΩΣ
ΤΟ ΔΩΡΟ:
Μορφές και Λειτουργίες της Άνταλλαγής
στις Άρχαϊκές Κοινωνίες
Προλεγόμενα: Σωτήρης Δημητρίου
Μετάφραση: Άννα Σταματοπούλου-Παραδέλλη
- ΕΤΟΙΜΑΖΟΝΤΑΙ
3. Α.Ρ. ΡΑΝΤΚΛΙΦ-ΜΠΡΑΟΥΝ
Δομή και Λειτουργία στην Πρωτόγονη Κοινωνία
 4. ΜΠΡΟΝΙΣΛΑΒ Κ. ΜΑΛΙΝΟΦΣΚΙ
Μιά Έπιστημονική Θεωρία της Κουλτούρας
 5. ΕΜΜΑΝΟΥΕΛ ΤΕΡΡΕΪ
Ό Μαρξισμός μπροστά στις Πρωτόγονες Κοινωνίες

ΜΑΡΣΕΛ ΜΩΣ

ΤΟ ΔΩΡΟ

Μορφές και Λειτουργίες της
Άνταλλαγής στις Άρχαϊκές Κοινωνίες

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Θ. ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
Άθήνα 1979

Ποτέ δέν θρῆκα ἄνθρωπο φιλόξενο καί γαλαντόμο τόσο πού δῶρο ν' ἀρνηθεῖ, μήτε κι ἀνοιχτοχέρη ἔτσι μέ τό διός του πού ν' ἀποκρούσει ἀμοιβή.

Μέ ροῦχα κι ἄρματα οἱ φίλοι πρέπει νά εὐφραίνουν τήν καρδιά, ὅλοι τό ξέρουν δά ἀπ' τήν πείρα τους. Ἄν εἶναι ὅλα νά γυρίσουν στό καλό, φίλοι πολύχρονοι θά μείνουں ὅσοι ἀνταλλάξουν δῶρα. Φίλος στό φίλο νᾶσαι, στό δῶρο του δῶρο νά ἀντιγυρίζεις. Ξέρε καλά – ἄν ἔχεις φίλο ἐμπιστο καί τή χρεία του ἔχεις, δῶρα κι ιδέες ἄλλαξε μαζί του καί νά τόν ἐπισκέφτεσαι συχνά. Ἄν ἔχεις φίλο ἄπιστο καί τήν χρεία του ἔχεις, λέγε του λόγια ὁμορφα μά, μέ καρδιά πανούργα στό δόλο του ψέμμα ν' ἀντιγυρίζεις.

Σ' ὅποια ὑποψία ἔχεις, νά τοῦ χαμογελάς, κρατώντας του κρυφή τή σκέψη σου. Τά δῶρα νά πληρώνονται τό ἴδιο ἀρμόζει. Οἱ μεγάλωψυχοι κι οἱ τολμηροί ζοῦνε καλά, ἀμέριμνοι ἀπό ἔγνοιες. Ὅλα τά τρέμει ὁμως ὁ δειλός κι ὁ σφιχτοχέρης γιά τά δῶρα του ὅλο καί γκρινιάζει. Κάλιο νά λείπει ἢ προσευχή, παρά περίσσιες προσφορές. Τό δῶρο ζητᾶ ἀνταπόδοση. Κάλιο νά λείπει κι ἡ θυσία, παρά σφαγή περίσσια.

(Χαθαμάλ, στ. 39, 41-2, 44-46, 48, 145. Μέ δάση τή μετάφραση τοῦ D.E. Martin Clarke).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΟ ΔΩΡΟ ΚΑΙ Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΑΠΟΔΟΣΗΣ

Οἱ στίχοι πού παραθέτουμε ἀπό τή Σκανδιναβική Ἔδδα¹, ὀριοθετοῦν καί τό ἀντικείμενό μας. Τόσο στό σκανδιναβικό πολιτισμό ὅσο καί σέ πολλούς ἄλλους, οἱ ἀνταλλαγές καί οἱ συμβάσεις πραγματοποιοῦνται μέ τή μορφή δῶρων. Θεωρητικά, τά δωρήματα αὐτά εἶναι αὐτοπροαίρετα, στήν πραγματικότητα ὁμως προσφέρονται κι ἀνταποδίδονται ὑποχρεωτικά.

Τό δοκίμιο αὐτό ἀποτελεῖ τμήμα μιᾶς εὐρύτερης μελέτης. Ἐδῶ καί χρόνια τώρα ἡ προσοχή μας στρέφεται στό νομικό σύστημα τῆς σύμβασης καί στό σύστημα τῶν οἰκονομικῶν παροχῶν ἀνάμεσα στά διάφορα τμήματα ἢ ὑπο-ομάδες πού συνιστοῦν τίς λεγόμενες «πρωτογονικές» κοινωνίες κι αὐτές πού θά μπορούσαμε νά ὀνομάσουμε «ἀρχαϊκές». Πάνω στό θέμα αὐτό ὑπάρχει ἕνα τεράστιο κι ἐξαιρετικά περίπλοκο ὕλικό. Στίς προγενέστερες αὐτές κοινωνίες – μέχρι καί τίς πρωτοϊστορικές – ὅλα τά φαινόμενα πού συνιστοῦν τήν καθαρῆ κοινωνική πραγματικότητα βρίσκονται συνυφασμένα μεταξύ τους. Σ' αὐτά τά «ὀλικά» κοινωνικά φαινόμενα – ὅπως προτείνουμε νά ὀνομάζονται – ἐκφράζονται ταυτό-

χρονα και μονομιᾶς κάθε εἶδους θεσμοί: θρησκευτικοί, νομικοί, ἠθικοί (κι αὐτοὶ ταυτόχρονα πολιτικοὶ καὶ οἰκογενειακοί) καὶ οἰκονομικοὶ (πού προϋποθέτουν μέ τῆ σειρά τους συγκεκριμένες μορφές παραγωγῆς καὶ κατανάλωσης ἢ μᾶλλον παροχῆς καὶ κατανομῆς). Ἐπιπλέον, τὰ φαινόμενα αὐτά ἔχουν τὴν αἰσθητικὴ τους πλευρὰ καὶ τὴ δική τους μορφολογία.

Ἄπ' ὅλα αὐτὰ τὰ περίπλοκα θέματα καὶ τό πλῆθος τῶν ἐν κινήσει κοινωνικῶν πραγμάτων, σκοπεύουμε ἐδῶ νά ἀπομονώσουμε μιά μόνο, ἀλλά σημαντικὴ, πλευρὰ τους: τίς παροχές πού φαίνονται αὐτοπροαίρετες, ἀνιδιοτελεῖς κι αὐθόρμητες, στήν πραγματικότητα ὅμως εἶναι ὑποχρεωτικές καὶ ἰδιοτελεῖς. Σχεδόν πάντα παίρνουν τὴ μορφή τῆς δωρεᾶς, τοῦ δώρου πού προσφέρεται μεγαλόψυχα. Αὐτό ἰσχύει κι ὅταν ἀκόμα ἢ ὅλη χειρονομία ἀποτελεῖ προσποίηση, τυπικότητα καὶ κοινωνικό ψεῦδος, ἢ ὅταν κατὰ βάθος ὑπάρχει ὑποχρέωση καὶ οἰκονομικό συμφέρον. Μολονότι θά ἐπισημάνουμε τίς διάφορες ἀρχές πού ἔδωσαν αὐτὴ τὴν [ἀνιδιοτελή] ἐπίφαση στήν ὑποχρεωτικὴ αὐτὴ μορφή ἀνταλλαγῆς (δηλαδή στόν κοινωνικό καταμερισμό τῆς ἐργασίας), θά περιοριστοῦμε στή διεπισδυτικὴ μελέτη ἑνός μονάχα προβλήματος: Σύμφωνα μέ ποιά νομικὴ ἀρχή, τίς καθυστερημένες ἢ ἀρχαϊκὲς κοινωνίες, τό δῶρο πρέπει νά ανταποδίδεται ὑποχρεωτικά; Ποιά δύναμη ἐννύπτει στό δῶρο κι ὑποχρεώνει τό δωρολήπτη νά τό ανταποδώσει; Σ' αὐτό τό πρόβλημα θά συγκεντρώσουμε ἰδιαίτερα τὴν προσοχή μας, ἐπισημαίνοντας ταυτόχρονα καὶ μερικά ἄλλα. Ἐλπίζουμε νά δώσουμε μιά τεκμηριωμένη ἀπάντηση σ' αὐτό τό σαφές ἐρώτημα καὶ ταυτόχρονα νά προσδιορίσουμε πρὸς ποιά κατεύθυνση θά πρέπει νά ἀναζητήσουμε τίς ἀπαντήσεις σέ παραπλήσια προβλήματα. Παράλληλα, θά ἐπισημάνουμε τὰ νέα προβλήματα πού προκύπτουν: Ὅρισμένα ἀφοροῦν τὴν ἀποκρυσταλλωμένη μορφή πού πήρε ἡ ἠθικὴ τῆς σύμβασης, συγκεκριμένα, τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο, τίς μέρες μας ἀκόμα, τό ἐμπράγατο δίκαιο παραμένει συνδεδεμένο μέ τό δίκαιο «ἐπὶ προσώπων». Ὅρισμένα ἄλλα πάλι ἀφοροῦν τίς

μορφές καὶ τίς ἰδέες πού διέπουν ἀνέκαθεν – ἐν μέρει τουλάχιστον – τὴν ἀνταλλαγὴ καὶ οἱ ὅποιες καὶ σήμερα ἀκόμη συμπληρώνουν ἐν μέρει τὴν ἰδέα τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος.

Ὁ στόχος μας λοιπόν εἶναι διπλός. Θά καταλήξουμε σέ ὀρισμένα ἀρχαιολογικοῦ, θά λέγαμε, ἐνδιαφέροντος συμπεράσματα σχετικά μέ τὴ φύση τῶν ἀνθρώπινων συναλλαγῶν στίς κοινωνίες πού μᾶς περιβάλλουν καὶ στίς ἀμέσως προγενέστερες. Θά περιγράψουμε τίς μορφές σύμβασης κι ἀνταλλαγῆς πού ἐπικρατοῦν σ' αὐτές τίς κοινωνίες, ὅπου δέν λείπει ἡ οἰκονομικὴ ἀγορὰ – ὅπως ὑποστήριξαν μερικοὶ – ἀλλὰ ἀπλῶς οἱ θεσμοὶ τῆς ἀνταλλαγῆς διαφέρουν ἀπὸ τοὺς δικούς μας. Ἡ ἀγορὰ εἶναι φαινόμενο παναθρώπινο κατὰ τὴ γνώμη μας: ἐμφανίζεται προτοῦ ἀναπτυχθεῖ ἡ ἐμπορικὴ τάξη καὶ προτοῦ ἐμφανιστεῖ ἡ βασικὴ καινοτομία τους, τό καθαυτό χρῆμα. Ἀγορές λειτουργοῦσαν προτοῦ ἀκόμα ἐπινοηθοῦν οἱ σύγχρονες μορφές (Σημιτικὲς, Ἑλληνικὲς, Ἑλληνιστικὲς καὶ Ρωμαϊκὲς) σύμβασης, πώλησης καὶ χρήματος. Παράλληλα, θά ἐξετάσουμε τὴν ἠθικὴ καὶ οἰκονομικὴ πλευρὰ αὐτῶν τῶν συναλλαγῶν.

Θά διαπιστώσουμε ὅτι, στίς δικές μας κοινωνίες, λειτουργεῖ ἡ ἴδια ἠθικὴ καὶ οἰκονομία, ἂν καὶ λιγότερο ἐκδηλα, καὶ πιστεύουμε πὼς ἐδῶ βρῖσκεται μιά ἀπὸ τίς βάσεις τῆς κοινωνικῆς ὁργάνωσης. Θά μπορέσουμε ἐπομένως νά καταλήξουμε σέ μερικά ἠθικά συμπεράσματα σχετικά μέ ὀρισμένα προβλήματα πού θέτει ἡ σημερινὴ κρίση τοῦ νομικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ μας συστήματος. Οἱ σελίδες αὐτές τῆς κοινω- κῆς ἱστορίας, θεωρητικῆς κοινωνιολογίας, πολιτικῆς οἰκονομίας καὶ ἠθικῆς, δέν κάνουν ἄλλο ἀπὸ τό νά θέτουν ἀκόμη μιά φορά, κάτω ἀπὸ νέες μορφές, παλιὰ ἀλλὰ πάντοτε ἐπικαιρα προβλήματα².

Η ΜΕΘΟΔΟΣ

Ἀκολουθήσαμε μιά αὐστηρὰ συγκριτικὴ μέθοδο. Ὅπως πάντα, περιορίσαμε τὴ μελέτη μας σέ ὀρισμένους συγκεκριμένους

νες κι επιλεγμένες περιοχές: τήν Πολυνησία, τή Μελανησία, καί τή Β.Δ. Ἀμερική – καί σέ μερικούς γνωστούς νομικούς κώδικες. Ἐξάλλου, ἐπειδή ἔχουμε νά κάνουμε μέ ὄρους καί ἔννοιες, ἐπιλέξαμε νομικά συστήματα πού ἀνήκουν σέ κοινωνίες στίς ὁποῖες μποροῦμε νά διεισδύσουμε μέ τή δόθηθεια τῆς ἔγγραφης τεκμηρίωσης καί τῆς φιλολογικῆς ἔρευνας – πράγμα πού περιορίζει ἀκόμα περισσότερο τό πεδίο σύγκρισης. Τέλος, κάθε ἐπί μέρους ἔρευνα ἀναφέρεται σέ συστήματα τά ὁποῖα περιγράφουμε τό καθένα μέ τή σειρά καί στήν ὁλότητά του. Μέ τόν τρόπο αὐτό, ἀποφεύγουμε τή μέθοδο τῆς ἀσυστηματοποίητης σύγκρισης, ὅπου τά πάντα συγχέονται, οἱ θεσμοί χάνουν τήν τοπική τους ἰδιαιτερότητα καί ἡ τεκμηρίωση τήν ἀξία της.

ΠΑΡΟΧΗ, ΔΩΡΗΜΑ ΚΑΙ ΠΟΤΛΑΤΣ

Ἡ ἐργασία αὐτή ἐντάσσεται στά πλαίσια μιᾶς εὐρύτερης ἔρευνας πού διεξάγουμε μαζί μέ τόν Davy πάνω στίς ἀρχαῖες μορφές τῆς σύμβασης. Ἀρχίζουμε λοιπόν συνοψίζοντας τά συμπεράσματά μας:³

Φαίνεται πώς μήτε στίς σύγχρονες κοινωνίες, μήτε σ' αὐτές πού ἐσφαλμένα ὀνομάζουμε πρωτογονικές ἢ κατώτερες, ὑπῆρξε ποτέ τό στάδιο τῆς λεγόμενης «φυσικῆς οἰκονομίας»⁴. Ἀπό μιά περιέργη σύμπτωση, σάν πρότυπο αὐτῆς τῆς οἰκονομίας χρησιμοποιήθηκαν τά κείμενα τοῦ πλοίαρχου Cook σχετικά μέ τήν ἀνταλλαγή καί τόν ἀντιπραγματισμό στήν Πολυνησία⁵. Αὐτές ἀκριδῶς τίς φυλές τῆς Πολυνησίας θά μελετήσουμε ἐδῶ καί θά διαπιστώσουμε πόσο ἀπέχουν ἀπό τή «φυσική» κατάσταση, τόσο στό θέμα τοῦ δικαίου ὅσο καί τῆς οἰκονομίας.

Στά προγενέστερα δυτικά νομικά καί οἰκονομικά συστήματα, ἡ ἀπλή ἀνταλλαγή ἀγαθῶν, πλούτου καί προϊόντων δέν γίνεται ποτέ ἀνάμεσα σέ ἄτομα. Πρῶτον, γιατί οἱ ὁμάδες κι ὄχι τά ἄτομα διεξάγουν τίς ἀνταλλαγές, συνάπτουν τίς συμβάσεις καί δεσμεύονται μέ ἀμοιβαῖες ὑπο-

χρεώσεις.⁶ Τά πρόσωπα πού ἀντιπροσωπεύονται στίς συμβάσεις εἶναι πρόσωπα ἠθικά – κλάν, φυλές, οἰκογένειες – πού ἔρχονται ἀντιμέτωποι καί ἀντιπαρατίθενται ἐπιτόπου σάν ὁμάδες ἢ διαμέσου τῶν ἀρχηγῶν τους (ἢ καί μέ τούς δύο τρόπους).⁷ Ἄλλωστε, οἱ ἀνταλλαγές πού διεξάγονται δέν ἀφοροῦν ἀποκλειστικά ἀγαθά καί πλοῦτο, κινήτη κι ἀκίνητη περιουσία καί πράγματα μέ οἰκονομική χρησιμότητα. Περισσότερο ἀνταλλάσσουν φιλοφρονήσεις, συμπόσια, τελετουργίες, στρατιωτικές ὑπηρεσίες, γυναῖκες, παιδιά, χορούς, γιορτές καί πανηγύρια. Μέσα σ' ὅλα αὐτά, ἡ ἀγορά δέν ἀποτελεῖ παρά ἓνα μονάχα στοιχεῖο καί ἡ διακίνηση τοῦ πλούτου ἓνα μονάχα ἀπό τούς ὄρους μιᾶς εὐρύτερης καί μονιμότερης σύμβασης. Τέλος, μόλο πού οἱ παροχές κι ἀντιπαροχές γίνονται δῆθεν ἐκούσια μέ τή μορφή δώρων, στήν οὐσία εἶναι ὀλότελα ὑποχρεωτικές μέ κίνδυνο τῆς διεξαγωγῆς ἑνός ἰδιωτικοῦ ἢ γενικοῦ πολέμου. Προτείνουμε νά ὀνομάσουμε τό σύστημα αὐτό «σύστημα ὀλικῶν παροχῶν». Κατά τή γνώμη μας, τήν πιό ἄρτια μορφή αὐτῶν τῶν θεσμῶν ἀντιπροσωπεύει ἡ συμμαχία ἀνάμεσα σέ δύο φρατρῖες στίς φυλές τῆς Β. Αὐστραλίας, ὅπου οἱ τελετουργίες, οἱ γάμοι, ἡ μεταβίβαση ἀγαθῶν, οἱ νομικοί δεσμοί καί οἱ σχέσεις συμφέροντος, τά στρατιωτικά καί θρησκευτικά ἀξιώματα καί τά παιχνίδια⁸ ἀκόμα, ἀποτελοῦν μέρος ἑνός συστήματος πού προϋποθέτει τή συνεργασία δύο ἡμιφυλῶν τῆς φυλῆς. Οἱ Τλίνγκιτ καί οἱ Χάιντα τῆς Β.Δ. Ἀμερικῆς ἐκφράζουν θαυμάσια τή φύση αὐτῶν τῶν συναλλαγῶν, ὅταν λένε: «κάθε φρατρία δείχνει σεβασμό γιά τήν ἄλλη»⁹. Στούς Τλίνγκιτ ὅμως καί στούς Χάιντα, ὅπως καί σ' ὀλάκερη αὐτή τήν περιοχή, οἱ ὀλικές παροχές ἐμφανίζονται μέ μορφή τυπική, ἀλλά ἐξελιγμένη καί σχετικά σπάνια. Προτείνουμε νά ὀνομάσουμε τό φαινόμενο αὐτό, ὅπως καί οἱ Ἀμερικανοί συγγραφεῖς, πότλατς. Ἡ λέξη αὐτή τῶν Τσινοῦκ, ἔχει περάσει στήν τρέχουσα γλώσσα λευκῶν καί Ἰνδιάνων ἀπό τό Βανκούβερ μέχρι τήν Ἀλάσκα. «Πότλατς» σημαίνει βασικά «τρέφω», «καταναλώνω»¹⁰. Οἱ Τλίνγκιτ καί οἱ Χάιντα κατοικοῦν στά νησιά, τήν ἀκτή καί τήν περιοχή ἀνάμεσα στήν

ακτή και τά Βραχώδη ὄρη. Εἶναι πλούσιες φυλές και περ-
νάνε τό χειμώνα μέ συνεχεῖς γιορτές: συμπόσια, πανηγύρια
και ἀγορές πού ἀποτελοῦν ταυτόχρονα και τήν ἐτήσια ἐπι-
σημη συνάθροιση τῆς φυλῆς. Ἡ φυλή κατανέμεται ἱεραρχικά
σέ ἀδελφότητες και μυστικές ἐταιρίες πού συχνά συγγέονται
μέ τίς πρώτες και μέ τά κλάν. Γάμοι, κλάν, μνήσεις, σαμανι-
στικές τελετουργίες, καθώς και ἡ ἄσκηση τῆς λατρείας τῶν
μεγάλων θεῶν, τῶν τοτέμ και τῶν συλλογικῶν ἢ προσωπι-
κῶν προγόνων, ὅλα αὐτά πλέκονται σ' ἕνα ἀξεδιάλυτο πλέ-
γμα ἀπό τελετουργικές, νομικές και οἰκονομικές παροχές,
πού καθορίζουν τήν πολιτική θέση τοῦ ἀτόμου στήν κοινω-
νία, τή φυλή, τίς φυλετικές ὁμοσπονδίες και τίς ἐθνότητες¹¹.
Τό ἀξιοσημεῖωτο ὅμως σ' αὐτές τίς φυλές εἶναι τό πνεῦμα
τῆς ἀμιλλας και τοῦ ἀνταγωνισμοῦ πού ἐπικρατεῖ σ' ὅλες
τους τίς δραστηριότητες. Ὁ ἀνταγωνισμός φθάνει μέχρι τή
συμπλοκή και τή θανάτωση τοῦ ἀντίπαλου ἀρχηγοῦ ἢ εὐγε-
νῆ. Φθάνει μέχρι τήν ἐπιδεικτική καταστροφή τοῦ συσσω-
ρευμένου πλούτου γιά νά ἐπισκιάσει κανεῖς τόν ἀντίπαλο
ἀρχηγό (συνήθως ὁ παππούς, πεθερός ἢ γαμπρός του) πού
εἶναι ταυτόχρονα και συνεταῖρος του¹². Ἔχουμε ἐδῶ μιᾶ
μορφή ὀλικῆς παροχῆς ὅπου ὀλάκερο τό κλάν συμβάλλεται
στό πρόσωπο τοῦ ἀρχηγοῦ του, ὁ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύει
ὅλα τά μέλη, ὅλες τίς πράξεις κι ὅλη τήν περιουσία τοῦ
κλάν¹³. Οἱ παροχές ὅμως αὐτές παίρνουν – ἀπό τόν ἴδιο τόν
ἀρχηγό – ἕναν ἰδιαίτερα ἐξημμένο ἀγωνιστικό χαρακτήρα.
Ἐπερβολικές και οὐσιαστικά ἐπιδεικτικές καθώς εἶναι, ἀπο-
τελοῦν πάνω ἀπ' ὅλα ἕνα ἀγώνα ἀνάμεσα στούς εὐγενεῖς γιά
νά ἐξασφαλίσουν μιᾶ θέση στήν ἱεραρχία, μέ ἀπώτατο στόχο
νά ὀφελῆθαι ὀλάκερο τό κλάν τους. Τή θεσμοποιημένη αὐτή
μορφή ὀλικῆς παροχῆς προτείνουμε νά ὀνομάσουμε πότλατς
– ἂν και ἀκριβέστερα θά μπορούσαμε νά τήν ὀνομάσουμε:
«ὀλική παροχή ἀγωνιστικοῦ τύπου».

Μέχρι στιγμῆς δέν βρήκαμε παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ θε-
σμοῦ παρά μόνο στή Β.Δ. Ἀμερική¹⁴, στή Μελανησία και
στήν Παπούα¹⁵. Ὅπουδήποτε ἄλλοῦ – στήν Ἀφρική, Πολυ-
νησία, Μαλαισία, Ν. Ἀμερική και στήν ὑπόλοιπη Β. Ἀμε-

ρική – οἱ ἀνταλλαγές ἀνάμεσα στά κλάν και τίς οἰκογένειες
βασίζονται, κατά τή γνώμη μας, σέ ἀπλούστερες μορφές
ὀλικῆς παροχῆς. Ὅστόσο, πῶς διεξοδικές ἐρευνες φέρνουν
στό φῶς ἕνα σημαντικό ἀριθμό ἐνδιάμεσων μορφῶν, κάτι
δηλαδή ἀνάμεσα στίς ἀνταλλαγές πού χαρακτηρίζονται
ἀπό ὀξυμμένο ἀνταγωνισμό και καταστροφή τοῦ πλούτου
(ὀπως στή Β.Δ. Ἀμερική και τή Μελανησία) και στίς ἄλλες
μετριοπαθεῖς μορφές, ὅπου τά συμβαλλόμενα μέρη ἀνταγω-
νίζονται μέ δῶρα. Στίς κοινωνίες μας, λ.χ., ὁ ἀνταγωνισμός
γίνεται μέ γιορταστικά δῶρα, συνεστιάσεις, γάμους και
προσκλήσεις και νιώθουμε ἀκόμη ὑποχρεωμένοι, ὀπως λένε
οἱ Γερμανοί, νά *revanchieren*¹⁶ (νά πάρουμε τή «ρεβάνς»).
Μερικές ἀπ' αὐτές τίς ἐνδιάμεσες μορφές ἐπισημάναμε και
στόν ἀρχαῖο Ἰνδοευρωπαϊκό κόσμο και ἰδιαίτερα στούς
Θράκες¹⁷.

Διάφορα θέματα – ἰδέες και ἀρχές – ἐμπεριέχονται σ'
αὐτό τό νομικό και οἰκονομικό σύστημα. Ὁ πῶς σημαντικός
ἀπ' αὐτούς τούς ἠθικούς μηχανισμούς εἶναι, ὀπωςδήποτε,
αὐτός πού μᾶς ὑποχρεώνει νά ἀνταποδώσουμε τό δῶρο πού
δεχτήκαμε. Οἱ ἠθικοί και θρησκευτικοί λόγοι αὐτοῦ τοῦ
πειθαναγκασμοῦ δέν εἶναι πουθενά τόσο ἐκδηλοι ὀσο στήν
Πολυνησία. Μελετώντας λοιπόν τά Πολυνησιακά δεδομένα
θά διαπιστώσουμε ποιά δύναμη ἐπιβάλλει τήν ἀνταπόδοση
τοῦ δωρήματος και γενικά τήν τήρηση αὐτῶν τῶν συμβά-
σεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΤΟ ΔΩΡΟ ΚΑΙ Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΑΠΟΔΟΣΗΣ (ΠΟΛΥΝΗΣΙΑ)

Ι. Η ΟΛΙΚΗ ΠΑΡΟΧΗ ΑΝΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ (ΣΑΜΟΑ)

Στίς προηγούμενες έρευνες πού κάναμε σχετικά μέ τήν κατανομή τοῦ συστήματος τῶν συμβατικῶν δώρων, δέν ἐντοπίσαμε πραγματικό πότλατς στήν Πολυνησία. Ὅσες Πολυνησιακές κοινωνίες εἶχαν παραπλήσιους θεσμούς, δέν παρουσίαζαν τίποτα πέρα ἀπό ἓνα σύστημα «ὀλικῶν παροχῶν», μόνιμων δηλαδή συμβάσεων ἀνάμεσα στά κλάν, ὅπου οἱ ἄντρες, οἱ γυναῖκες καί τά παιδιά, οἱ τελετουργίες κ.ο.κ. ἔμπαιναν σέ κοινή βάση. Τά δεδομένα πού μελετήσαμε, ἀκόμα καί τό ἀξιοσημείωτο ἔθιμο τῆς Σαμόας σύμφωνα μέ τό ὅποιο οἱ ἀρχηγοί ἀνταλλάσσουν ἀναμεταξύ τους διακοσμημένες ψάθες τή μέρα τοῦ γάμου τους, δέν ἔδειχναν νά ξεπερνοῦν αὐτό τό ἐπίπεδο¹. Τά στοιχεῖα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τῆς καταστροφῆς καί τῆς ἀναμέτρησης φαίνονταν ἀνύπαρκα στήν Πολυνησία, μόλο πού ὑπῆρχαν στή Μελανησία. Τώρα ἐπανεξετάζουμε τό θέμα κάτω ἀπ' τό φῶς τοῦ νέου ὄλικοῦ.

Στή Σαμόα, τό σύστημα τῶν συμβατικῶν δώρων δέν περιορίζεται στό γάμο. Συνοδεύει τή γέννηση τῶν παιδιῶν², τήν περιτομή³, τήν ἀρρώστια⁴, τήν ἐφηβεία τῶν κοριτσιῶν⁵, τίς ἐπικήδειες τελετές⁶ καί τό ἐμπόριο⁷. Ἐπιπλέον, ἐπισημάναμε δύο βασικά στοιχεῖα τοῦ πότλατς: α) Τήν τιμή, τό κοινωνικό γόητρο ἢ τό «μάνα» πού δίνει ὁ πλοῦτος⁸ καί β) τήν ἀπαράβατη ὑποχρέωση τῆς ἀνταπόδοσης, κάτω ἀπό τήν ἀπειλή νά χάσει κανεῖς τό «μάνα», τήν ὑπόληψή του δηλαδή, τό κῆρος καί τόν πλοῦτο του⁹.

Ὁ Turner μᾶς λέει ὅτι στίς γενέθλιες τελετές, ἀφοῦ παρουν οἱ γονεῖς τήν «ὀλόα» καί τήν «τόνγκα» – τήν «ἀντρική» καί τή «γυναικεία» δηλαδή ἰδιοκτησία – «δέ γίνονται πιά πλούσιοι ἀπό πρίν. Ἐχουν ὅμως τήν ἱκανοποίηση νά δοῦν αὐτό πού θεωροῦν μεγάλη τιμή: τούς σωρούς τά ἀγαθά δηλαδή, πού συγκεντρώνονται μέ τήν εὐκαιρία τῆς γέννησης τοῦ γιου τους»¹⁰. Αὐτά τά δῶρα εἶναι, κατά πάσα πιθανότητα, ὑποχρεωτικά καί μόνιμα καί δέν ἐπιβάλλουν ἄλλη ἀνταπόδοση πέρα ἀπό τό σύστημα τῶν δικαιωμάτων πού συνεπάγεται ἡ προσφορά τους. Σ' αὐτή δηλαδή τήν κοινωνία – ὅπου ὁ πλαγιοξαδελφικός γάμος ἀποτελεῖ κανόνα – ὁ ἄντρας δίνει τό παιδί του νά τό ἀναθρέψουν ἡ ἀδελφή του κι ὁ γαμπρός του. Ὁ γαμπρός – ὁ μητρικός θεῖος τοῦ παιδιοῦ – ὀνομάζει τό παιδί «τόνγκα», μέρος δηλαδή τῆς γυναικείας ἰδιοκτησίας¹¹. Τό παιδί λοιπόν εἶναι ὁ «ἀγωγός μέσα ἀπό τόν ὅποιο οἱ γονεῖς ἐξακολουθοῦν νά διοχετεύουν τήν αὐτόχθονη ἰδιοκτησία¹² στήν πλαγιοξαδελφική οἰκογένεια. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, τό παιδί, ἐνόσω ζεῖ, ἀποτελεῖ γιά τούς γονεῖς του πρόσδωση στήν ξένη ἰδιοκτησία («ὀλόα») πού ἀπορρέει ἀπό κείνους πού τό υἰοθετοῦν». «Ἡ θυσία αὐτῆ τῶν φυσικῶν δεσμῶν, δημιουργεῖ ἓνα συστηματικό κύκλωμα ἀνάμεσα στήν αὐτόχθονη καί τήν ξένη ἰδιοκτησία». Μέ λίγα λόγια, τό παιδί (γυναικεία ἰδιοκτησία) ἀποτελεῖ τό μέσο μέ τό ὅποιο ἀνταλλάσσεται ἡ ἰδιοκτησία τῆς μητρικῆς οἰκογένειας μέ τήν ἰδιοκτησία τῆς πατρικῆς. Ἐφόσον τό παιδί στήν πραγματικότητα μεγαλώνει κοντά στό μητρικό θεῖο, ἔχει ὀπωσδήποτε τό δικαίωμα νά ζεῖ ἐκεῖ καί νά προβάλει

γενικά δικαιώματα πάνω στην ιδιοκτησία του θείου του. Αυτό τό σύστημα «κηδεμονίας» βρίσκεται πολύ κοντά στα αναγνωρισμένα γενικά δικαιώματα πού έχει ό γυιός της αδελφής πάνω στην ιδιοκτησία του θείου του στή Μελανησία¹³. Τό μόνο πού μās λείπει έδω για νάχουμε ένα άρτιο πότλατς, είναι τό στοιχείο του ανταγωνισμού, τής αναμέτρησης καί τής καταστροφής.

Άς ξεετάσουμε τώρα τούς όρους «όλόα» καί «τόνγκα»: «Τόνγκα» σημαίνει άφθαρτη ιδιοκτησία καί αναφέρεται ιδιαίτερα στίς γαμήλιες ψάθες¹⁴ πού κληρονομούν οί θυγατέρες τής οικογένειας, καθώς καί τά στολίδια καί τά χαίμαλιά, πού φέρνει ή σύζυγος στή νεοσύστατη οικογένεια μέ τήν ύποχρέωση τής ανταπόδοσης. Αυτά αποτελούν τήν ακίνητη περιουσία¹⁵. Ό όρος «όλόα» προσδιορίζει όλα τά πράγματα, κυρίως εργαλεία, πού αποτελούν τήν προσωπική ιδιοκτησία του συζύγου ειδικά¹⁶. Αυτά αποτελούν τήν κινητή περιουσία. Ό όρος αυτός χρησιμοποιείται σήμερα καί για τά αντικείμενα πού προέρχονται άπ' τούς Ευρωπαίους, πρόσφατη σίγουρα επέκταση του όρου¹⁷. Μπορεί νά θεωρούμε ανακριδή καί ανεπαρκή τήν έρμηνεία πού έδωσε ό Turner στους δύο όρους: «όλόα» – ξένος, «τόνγκα» – αυτόχθονος. Δέν στερεϊται ώστόσο κάποιας σημασίας, τή στιγμή πού υποδηλώνει ότι όρισμένα ιδιόκτητα αγαθά πού όνομάζονται «τόνγκα» είναι πιό στενά δεμένα μέ τή γη, τό κλάν καί τήν οικογένεια, από κάποια άλλα πού όνομάζονται «όλόα».¹⁸

Άν όμως διευρύνουμε τό πεδίο των παρατηρήσεών μας, θά ανακαλύψουμε άμέσως μιá ευρύτερη σημασία του όρου «τόνγκα». Στίς γλώσσες των Μαορί, των Ταϊτιανών, των Τόνγκα καί των Μανγκαρεβανών, υποδηλώνει κάθε τι πού μπορεί νά θεωρηθεί καθαυτή ιδιοκτησία, κάθε τί πού κάνει έναν άντρα πλούσιο, ισχυρό καί σημαίνοντα, κάθε τι πού μπορεί νά χρησιμοποιηθεί σαν αντικείμενο ανταλλαγής ή αποζημίωσης. Μέ άλλα λόγια, υποδηλώνει αντικείμενα άξίας όπως είναι τά έμβλήματα, τά χαίμαλιά, οί ψάθες καί τά ιερά είδώλια, καμμιά φορά ίσως καί τίς παραδόσεις, τή μαγική

τέχνη καί τίς τελετουργίες¹⁹. Συναντάμε λοιπόν έδω τήν έννοια τής μαγικής ιδιοκτησίας πού είναι, πιστεύουμε, πλατειά διαδεδομένη σ' όλάκερο τόν Μαλαιο-Πολυνησιακό κόσμο καί τόν Ειρηνικό²⁰.

2. ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΔΩΡΟΥ

(ΜΑΟΡΙ)

Η τελευταία παρατήρηση μās οδηγεί σέ μιá σημαντική διαπίστωση. Τά «ταόνγκα» – τουλάχιστον στή νομική καί θρησκευτική θεωρία των Μαορί – είναι στενά δεμένα μέ τό άτομο, τό κλάν καί τή γη καί αποτελούν τό φορέα του «μáνα» τους – τής μαγικής δηλαδή, θρησκευτικής καί πνευματικής τους δύναμης. Μιά παροιμία πού κατέγραψαν οί Sir G. Grey²¹ καί C. O. Davis²², καλεί τά «ταόνγκα» νά καταστρέψουν τό άτομο πού τά δέχεται. Καί έχουν τή δύναμη νά τό κάνουν άν δέν τηρηθεί ό νόμος, ή μάλλον ή ύποχρέωση τής ανταπόδοσης.

Ό άείμνηστος φίλος μας Hertz διέδλεψε τή σπουδαιότητα πού είχε αυτό καί έγραψε – μέ τή συγκινητική άνιδιοτέλεια πού τόν χαρακτηρίζει – τή φράση « Για τόν Davy καί τόν Mauss» πάνω στήν κάρτα πού περιείχε τήν παρακάτω σημείωση του Colenso: «Είχαν ένα είδος συστήματος ανταλλαγής, ή μάλλον προσφοράς δώρων, τά όποία έπρεπε άργότερα νά ανταλλάξουν ή νά ανταποδώσουν»²³. Άνταλλάσσουν λ.χ. παστά ψάρια μέ παστά πουλιά καί ψάθες²⁴. Η ανταλλαγή γίνεται ανάμεσα σέ φυλές ή «φιλικές οικογένειες, δίχως κανένα είδος συμφωνίας».

Όμως ό Hertz είχε σημειώσει άκόμα – τό ανακάλυψα ανάμεσα στα γραπτά του – ένα κείμενο πού καί στους δύο μας είχε διαφύγει ή σημασία του, παρόλο πού έγώ προσωπικά τό είχα υπόψη μου. Μιλώντας για τό «χάου», τό πνεύμα των πραγμάτων καί ιδιαίτερα του δάσους καί των θηραμάτων του, ό Ταμάτι Ραναϊπίρι, ένας από τούς καλύτερους πληροφοριοδότες του Eldson Best, δίνει όλότελα τυ-

χαῖα κι ἀναπάντεχα τό κλειδί στό ὄλο πρόβλημα²⁵: «Θά σοῦ πῶ γιά τό «χάου». Τό «χάου» δέν εἶν' ὁ ἄνεμος. Ὅχι, καθόλου. Πές πῶς ἔχεις ἕνα πράμα, ἕνα «ταόνγκα», καί μοῦ τό δίνεις. Μοῦ τό δίνεις τζάμπα²⁶. Δέν παζαρεύουμε. Λοιπόν: Δίνω ἐγώ αὐτό τό πράμα σέ κάποιον ἄλλο κι αὐτός ὁ ἄλλος, μετά ἀπό λίγο, ἀποφασίζει νά μοῦ δώσει κάτι γιά ἀνταπόδοση («οὔτου»)²⁷ καί μοῦ κάνει ἕνα δῶρο («ταόνγκα»). Λοιπόν: Αὐτό τό «ταόνγκα» πού πήρα ἀπό κείνον εἶναι τό πνεῦμα («χάου»)²⁸ τοῦ «ταόνγκα» πού πήρα ἀπό σένα καί τοῦ τῶδωσα. Τώρα: Τό «ταόνγκα» πού πήρα ἀπό κείνον γιά ἀνταπόδοση τοῦ «ταόνγκα» πού μοῦδωσες ἐσύ, πρέπει νά στό γυρίσω ἐσένα. Δέ θάταν σωστό ἀπ' τή μεριά μου νά τά κρατήσω ἐγώ αὐτά τά «ταόνγκα», ἄσχετα ἂν τά θέλω ἢ ὄχι. Πρέπει νά τά γυρίσω σέ σένα, γιατί εἶναι τό «χάου» τοῦ «ταόνγκα» πού μοῦδωσες ἐσύ. Ἔτσι καί κράταγα τό δεύτερο «ταόνγκα», μπορεῖ ν' ἀρρώστια νά ἦ καί νά πέθαινα ἀκόμα. Αὐτό εἶναι τό «χάου», τό «χάου» τῆς περιουσίας, τό «χάου» τοῦ «ταόνγκα», τό «χάου» τοῦ δάσους. Ἄρκετά εἶπα».

Αὐτό τό λαμπρό κείμενο ἀξίζει νά τό σχολιάσουμε. Χαρακτηρίζεται ἀπ' αὐτό τό, ἀκαθόριστο ἀκόμα, νομικο-θηρησκευτικό πνεῦμα τῶν Μαορί, τό δόγμα τοῦ «Οἴκου τῶν Μυστηρίων». Εἶναι ἀπροσδόκητα σαφές καί σ' ἕνα μονάχα σημείο εἶναι δυσνόητο: στήν παρέμβαση τοῦ τρίτου προσώπου. Γιά νά μπορέσουμε ὅμως νά κατανοήσουμε αὐτό τόν Μαορί νομικό, ἀρκεῖ μονάχα νά προσθέσουμε: «Τά «ταόνγκα» καί ὅλα τά καθαρὰ προσωπικά ἀντικείμενα ἔχουν ἕνα «χάου», μιὰ πνευματική δύναμη. Μοῦ δίνεις ἕνα «ταόνγκα», τό δίνω σ' ἕνα τρίτο, ὁ τρίτος αὐτός μοῦ ἀνταποδίνει ἕνα «ταόνγκα» γιατί τόν ἀναγκάζει τό «χάου» τοῦ δικοῦ μου δώρου, κι ἐγώ εἶμαι ὑποχρεωμένος νά τό δώσω σέ σένα, γιατί πρέπει νά σοῦ γυρίσω αὐτό πού στήν πραγματικότητα εἶναι καρπός τοῦ «χάου» τοῦ δικοῦ σου «ταόνγκα».

Ἔτσι ἐρμηνευμένο, ὄχι μονάχα ξεκαθαρίζει τό νόημά του, ἀλλά καί ἐμφανίζεται σάν ἕνα ἀπό τά βασικά θέματα πού διέπουν τά ἔθιμα τῶν Μαορί. Ἄν τό δῶρο ὑποχρεώνει, εἶ-

ναι γιατί τό ἴδιο τό δῶρο δέν εἶναι ἀδρανές. Ἀκόμα κι ὅταν τό ἐγκαταλείπει ὁ δωρητής, ἐκεῖνο ἐξακολουθεῖ νά ἀποτελεῖ κομμάτι τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ δωρητής, μέσα ἀπ' τό δῶρο, ἀποκτάει ἐπιρροή πάνω στό δωρολήπτη, ἀκριβῶς ὅπως εἶχε καί πρὶν, σάν ἰδιοκτήτης, ἐπιρροή πάνω σ' ὅποιον τυχόν τό ἔκλεβε²⁹. Γιατί τό «ταόνγκα» ἐμψυχώνεται ἀπό τό «χάου» τοῦ δάσους του, τῆς γῆς καί τοῦ τόπου του: εἶναι πραγματικά «αὐτόχθονο» καί καταδιώκει ὅποιον τῶχει³⁰.

Τό «χάου» καταδιώκει ὄχι μονάχα τόν πρῶτο δωρολήπτη, τόν δεύτερο ἢ καί τόν τρίτο, ἀλλά καί κάθε ἄτομο πού τοῦ μεταβιδιάζεται τό «ταόνγκα»³¹. Τό «χάου» θέλει νά γυρίσει στόν τόπο πού γεννήθηκε, στό τέμενος τοῦ δάσους του, στό κλάν καί τόν κάτοχό του. Τό «ταόνγκα» ἢ τό «χάου» του – πού ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος ὄντοτητας³² – ἐξαναγκάζει ὅλους ὄσους τό νέμονται διαδοχικά νά ἐπιστρέψουν κάποιο δικό τους «ταόνγκα», κάποιο προσωπικό τους δηλαδή ἀντικείμενο, ἐμπόρευμα ἢ ὑπηρεσία, μέ γιορτές, διασκεδάσεις ἢ δῶρα, ἴσης ἢ ἀνώτερης ἀξίας. Μιά τέτοια ἀντιπροσφορά θά περιβάλλει τόν ἀντιδωρητή μέ κύρος καί δύναμη πάνω στόν ἀρχικό δωρητή, ὁ ὁποῖος παίρνει τώρα τή θέση τοῦ τελευταίου δωρολήπτη. Φαίνεται λοιπόν πῶς αὐτή εἶναι ἡ κινητήρια δύναμη πού κρύβεται κάτω ἀπό τήν ὑποχρεωτική διακίνηση τοῦ πλούτου, τῶν εἰσφορῶν καί τῶν δώρων στή Σαμόα καί τή Νέα Ζηλανδία.

Τό γεγονός αὐτό μᾶς βοηθεῖ νά ἐξηγήσουμε δυό σημαντικά συστήματα κοινωνικῶν φαινομένων στήν Πολυνησία καί ἄλλοῦ. Πρῶτον, μποροῦμε νά διακρίνουμε τή φύση τοῦ νομικοῦ δεσμοῦ πού δημιουργεῖ ἢ μεταβίβαση κάποιου προσωπικοῦ ἀντικειμένου. Σέ λίγο θά ἐπιστρέψουμε σ' αὐτό τό σημείο καί θά δεῖξουμε μέ ποιό τρόπο τά δεδομένα αὐτά συμβάλλουν στή διατύπωση μιᾶς γενικῆς θεωρίας τῆς ὑποχρέωσης. Πρὸς τό παρόν ὅμως εἶναι σαφές ὅτι, στά ἔθιμα τῶν Μαορί, ὁ δεσμός αὐτός πού δημιουργοῦν τά πράγματα ἀποτελεῖ στήν πραγματικότητα δεσμό ἀνάμεσα σέ ψυχές, ἐφόσον τό ἴδιο τό πρᾶγμα εἶναι ψυχή. Προσφέροντας λοιπόν κάτι, εἶναι σάν νά προσφέρεις ἕνα κομμάτι ἀπ' τόν

εαυτό σου. Κατά δεύτερο λόγο, κατανοούμε πληρέστερα το σύστημα της ανταλλαγής δώρων και της όλικης παροχής, πού περιλαμβάνει άλλωστε και το πότλατς. Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι, σ' αυτό το σύστημα ιδεών, αυτό πού πρέπει να επιστρέψει κανείς στον άλλο αποτελεί μέρος της φύσης και ουσίας του: γιατί, όταν αποδέχεσαι κάτι από κάποιον είναι σαν να αποδέχεσαι κάτι από την πνευματική του ουσία, την ψυχή του. Η κατακράτηση αυτού του πράγματος είναι επικίνδυνη, ίσως και θανάσιμη, όχι μονάχα γιατί είναι αθέμιτη, αλλά και γιατί ήθικα, σωματικά και πνευματικά προέρχεται από κάποιο πρόσωπο. "Ό,τι και να- ναί το δῶρο - τρόφιμα³³, κινητά ή ακίνητα αγαθά, γυναίκες, παιδιά ή τελετουργίες - διατηρεί ένα μαγικό και θρησκευτικό έλεγχο πάνω στο δωρολήπτη. Τό δῶρο δέν είναι κάτι άψυχο. Είναι έμψυχο, συχνά προσωποποιημένο και πασχίζει να επιστρέψει στην «έστιά του», κατά την έκφραση του Her- tz, ή να παράγει για τό άρχικό του κλάν και τή γῆ του κάτι ανάλογο πού θά τό αντικαταστήσει.

3. Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΔΟΧΗΣ

Γιά να κατανοήσουμε έντελῶς τό θεσμό τῆς όλικῆς παρο- χῆς καί τοῦ πότλατς, πρέπει να ἐξηγήσουμε δυό ἄλλους συμπληρωματικούς παράγοντες. Ἡ όλική παροχή δέν συν- ἐπάγεται τήν ὑποχρέωση τῆς ἀνταπόδοσης μονάχα, ἀλλά καί δυό ἄλλες ἐξίσου σημαντικές: Τήν ὑποχρέωση να προσφέ- ρεις δῶρα καί τήν ὑποχρέωση να δέχεσαι δῶρα. Μιά ὀλο- κληρωμένη θεωρία τῶν τριῶν αὐτῶν ὑποχρεώσεων, τῶν τριῶν αὐτῶν θεμάτων τοῦ ἴδιου πλέγματος, θά μπορούσε να μᾶς δώσει μιᾶ ἱκανοποιητική βασική ἐξήγηση αὐτῆς τῆς μορφῆς σύμβασης, πού διέπει τά Πολυνησιακά κλάν. Πρός τό πα- ρόν, ὅμως, θά ἀρκεστοῦμε να δείξουμε μέ τί τρόπο πρέπει να ἐξετασθεῖ αὐτό τό θέμα.

Μποροῦμε εὐκολά να βροῦμε ἕνα σωρό δεδομένα σχετικά μέ τήν ὑποχρέωση τῆς ἀποδοχῆς. Ἐνα κλάν, μιᾶ οἰκογένεια, μιᾶ ἐνωσιή ἢ ἕνας φιλοξενούμενος, εἶναι ἀναγκασμένοι να ζητήσουν φιλοξενία³⁴, να δεχτοῦν δῶρα, να ἀντιπραγματευ- τοῦν³⁵ ἢ να κάνουν συμμαχίες αἵματος καί γάμου. Οἱ Ντα- γιάκ ἔχουν ἀναπτύξει μιᾶ ὀλάκερη σειρά ἀπό ἔθιμα, βασι- σμένα στήν ὑποχρέωση να συμμετέχει κανείς σέ ὅποιο γεῦμα τυχαίνει να εἶναι παρών, ἢ τό εἶδε να ἐτοιμάζεται.³⁶

Ἡ ὑποχρέωση τῆς προσφορᾶς εἶναι ἐξίσου σημαντική. Ἡ μελέτη τῆς θά μπορούσε να μᾶς ἐξηγήσει πῶς ἔφτασαν οἱ ἄνθρωποι να ἀνταλλάσσουν ἀναμεταξύ τους πράγματα. Ἐμεῖς, θά ἐπισημάνουμε μόνον ὀρισμένα γεγονότα. Τόσο ἡ ἄρνησιή να προσφέρεις ἢ ἡ παράλειψη να προσκαλέσεις, ὅσο καί ἡ ἄρνησιή να δεχθεῖς, ἰσοδυναμοῦν μέ κήρυξη πολέμου. Ἴσοδυναμοῦν μέ ἀπόρριψη τῆς συμμαχίας καί τῆς ἀμοιβαίας ἐπαφῆς³⁷. Τέλος, προσφέρουμε γιατί εἴμαστε ἀναγκασμένοι να τό κάνουμε, γιατί ὁ δωρολήπτης ἔχει κάτι σαν δικαίωμα κυριότητος πάνω στό κάθε τι πού ἀνήκει στό δωροδότη³⁸. Τό δικαίωμα αὐτό ἐκφράζεται καί νοεῖται σαν ἕνα εἶδος πνευματικοῦ δεσμοῦ. Στήν Αὐστραλία, λ.χ., ὁ ἄντρας πού χρωστάει ὄλο του τό κυνήγι στόν πεθερό καί τήν πεθερά του, δέν μπορεῖ να φάει τίποτα μπροστά τους, ἀπό φόβο μήπως ἡ ἀνάσα τους καί μόνο δηλητηριάσει τήν τροφή του³⁹. Εἶδαμε παραπάνω πῶς ὁ «ταόνγκα», γυιός τῆς ἀδελ- φῆς στή Σαμόα, ἔχει τέτοιου εἶδους δικαίωματα, πού μπο- ροῦν να συγκριθοῦν μέ τά ἀντίστοιχα δικαίωματα τοῦ γιου τῆς ἀδελφῆς («βαζού») στό Φίτζι⁴⁰.

Σ' ὄλα αὐτά τά χαρακτηριστικά παραδείγματα, ὑπάρχει ἕνα σύνολο δικαιομάτων καί καθηκόντων σχετικά μέ τήν κατανάλωση καί τήν ἀνταπόδοση, πού ἀρθρώνεται μέ ἕνα σύνολο δικαιομάτων καί καθηκόντων σχετικά μέ τήν προσ- φορά καί τήν ἀποδοχή. Αὐτό τό πλέγμα τῶν συμμετρικῶν καί ἀμοιβαίων δικαιομάτων καί καθηκόντων παύει να φαί- νεται ἀντιφατικό μόλις ἀντιληφθοῦμε πῶς, πρώτα καί πάνω ἀπ' ὄλα, ἔχουμε να κάνουμε μέ ἕνα πλέγμα πνευματικῶν δε- σμῶν ἀνάμεσα σέ πράγματα πού, μέχρις ἕνα βαθμό, ἀποτε-

λοῦν ψυχικές ὀντότητες, καί σέ ἄτομα κι ὁμάδες πού, μέχρις ἓνα βαθμό, ἀλληλεπιδροῦν μεταξύ τους σάν πράγματα.

Ὅλοι αὐτοί οἱ θεσμοί δέν ἐκφράζουν παρά ἓνα γεγονός, ἓνα κοινωνικό πρότυπο, μιά καθορισμένη νοοτροπία: Τά πάντα - τροφίμα, γυναῖκες, παιδιά, προσωπικά ἀγαθά, φυλαχτά, γῆ, ἐργασία, ὑπηρεσίες, θρησκευτικά λειτουργήματα καί κοινωνική σειρά - προσφέρονται καί ἀντιπροσφέρονται. Τά πάντα πηγαινοέρχονται, λές καί ὑπάρχει μιά μόνιμη καί ἀδιάκοπη ἀνταλλαγή ἐνός πνευματικοῦ στοιχείου - πού περιλαμβάνει ἀνθρώπους καί πράγματα - ἀνάμεσα σέ κλάν καί σέ ἄτομα, κοινωνικές σειρές, φύλα καί γενιές.

4. ΔΩΡΑ ΣΕ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΚΑ ΔΩΡΑ ΣΕ ΘΕΟΥΣ

Ἐνα τέταρτο θέμα, πού παίζει ρόλο στήν οἰκονομία καί τήν ἠθική τοῦ δώρου, εἶναι τό δῶρο πού προσφέρεται σέ ἀνθρώπους μέ ἀπώτερο στόχο τούς θεούς ἢ τή φύση. Δέν ἐπιχειρήσαμε νά μελετήσουμε εὐρύτερα αὐτό τό θέμα ὥστε νά ἀποκαλύψουμε τήν πραγματική του σημασία, γιατί τά δεδομένα πού διαθέτουμε δέν προέρχονται ὅλα ἀπό τίς περιοχές στίς ὁποῖες περιορίσαμε τή μελέτη μας. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, τό μυθολογικό στοιχεῖο πού δέν τό ἔχουμε ἀκόμα κατανοήσει καί τόσο καλά, εἶναι ἐξαιρετικά ἔντονο γιά νά τό παραβλέψουμε. Θά περιοριστοῦμε λοιπόν σέ μερικές μόνο ὑποδείξεις.

Τόσο στίς κοινωνίες τῆς Βορειοανατολικῆς Σιθῆρας⁴¹, ὅσο καί στούς Ἑσκιμῶους τῆς Δυτικῆς Ἀλάσκας⁴² καί τῆς Ἀσιατικῆς ἀκτῆς τοῦ Βερίγγειου Πορθμοῦ, τό πόντατς ἀφορᾷ ὄχι μονάχα τούς ἀνθρώπους πού συναγωνίζονται ἀναμεταξύ τους σέ γενναιοδωρία, τά ἀντικείμενα πού μεταδιδάξουν ἢ καταναλώνουν καί τά πνεύματα τῶν νεκρῶν πού παίρνουν μέρος στίς συναλλαγές - τό ὄνόματα τῶν ὁποίων φέρουν οἱ ἄνθρωποι - ἀλλά καί τή φύση. Ἡ ἀνταλλαγή δῶρων ἀνάμεσα σέ συννόματους - ἀνάμεσα δηλαδή σέ ἀνθρώπους πού φέρουν τό ὄνομα τοῦ ἴδιου πνεύματος - παρο-

τρύνει τά πνεύματα τῶν νεκρῶν, τούς θεούς, τά ἀντικείμενα, τά ζῶα καί τή φύση νά φανοῦν «εὐνοϊκά ἀπέναντί τους»⁴³. Οἱ ἴδιοι λένε πῶς ἡ ἀνταλλαγή δῶρων φέρνει μεγάλο πλοῦτο. Ὁ Nelson καί ὁ Porter ἔχουν περιγράψει θαυμάσια αὐτές τίς γιορτές καί τήν ἐπίδραση ποῦχουν στούς νεκρούς, τά θηράματα, καί τά ψάρια, πού κυνηγοῦν καί ψαρεύουν οἱ Ἑσκιμῶοι. Οἱ γιορτές αὐτές ὀνομάζονται πολύ χαρακτηριστικά στή γλῶσσα τῶν Ἑγγλέζων παγιδοκνηγῶν «Asking ἢ Inviting in Festival»⁴⁴. Κανονικά, δέν περιορίζονται στά ὄρια τῶν χειμερινῶν καταυλισμῶν. Ἡ ἐπίδραση πάνω στή φύση ἔχει τονιστεῖ ἰδιαίτερα σέ μιά πρόσφατη μελέτη πάνω στούς Ἑσκιμῶους⁴⁵.

Οἱ Ἑσκιμῶοι τῆς Ἀσίας, μάλιστα, ἔχουν ἐπινοήσει ἓνα εἶδος μηχανικοῦ κατασκευάσματος, πού ἀποτελεῖται ἀπό ἓνα τροχό διακοσμημένο μέ κάθε λογῆς προμήθειες καί στηρίζεται πάνω σ' ἓνα γρασσαρισμένο πάσσαλο, ὁ ὁποῖος τελειώνει σέ κεφάλι θαλάσσιου ἵππου. Ἡ ἄκρη τοῦ πάσσαλου ἐξέχει πάνω ἀπ' τή σκηνή τῆς τελετῆς καί ἀποτελεῖ τόν ἄξονά της. Στό ἐσωτερικό τῆς σκηνῆς, ὁ πάσσαλος γυρίζει μέ τή βοήθεια ἐνός δεύτερου τροχοῦ ἀπό τ' ἀριστερά πρὸς τά δεξιά πάντα, ἀκολουθώντας τήν τροχιά τοῦ ἡλίου. Δύσκολα θά μπορούσε κανεῖς νά ἐκφράσει καλύτερα τή σύζευξη ὄλων αὐτῶν τῶν θεμάτων⁴⁶.

Τό ἴδιο θέμα τό συναντᾶμε τόσο στούς Κορυάκ, ὅσο καί τούς Τσακτσή⁴⁷. Κι οἱ δύο αὐτές φυλές τελοῦν πόντατς, ἰδιαίτερα ὁμως ἡ ναυτική φυλή τῶν Τσακτσή, ὁμοια μέ τούς γειτονικούς της Γιούιτ, ἐφαρμόζει αὐτές τίς ὑποχρεωτικές καί αὐτοπροαίρετες ἀνταλλαγές δῶρων κατά τή διάρκεια παρατεταμένων «εὐχαριστήριων τελετῶν», πού πραγματοποιοῦνται διαδοχικά σ' ὅλα τά σπίτια, ὅσο διαρκεῖ ὁ χειμῶνας. «Ὅ,τι ἀπομένει ἀπ' τή γιορταστική θυσία τό πετᾶνε στή θάλασσα, ἢ τό σκορπίζουν στούς ἀνέμους. Μετά γυρίζουν στόν τόπο τῆς καταγωγῆς τους, παίρνοντας μαζί τους ὅλα τά θηράματα πού σκότωσαν αὐτή τή χρονιά, ἔτοιμοι νά ξαναρθοῦν τοῦ χρόνου. Ὁ Jochelsen ἀναφέρει ἀνάλογες γιορτές τῶν Κορυάκ, μόλο πού ὁ ἴδιος βρισκόταν ἐκεῖ μονάχα

στή γιορτή της φάλαινας. Τό σύστημα της θυσίας φαίνεται πώς εκεί είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένο⁴⁸.

Πολύ σωστά ο Bogoras συγκρίνει τις γιορτές αυτές με τό Ρώσικο έθιμο «κολιάντα», όπου τά παιδιά, ντυμένα μασκαράδες, γυρίζουν από πόρτα σέ πόρτα ζητώντας αύγά και άλευρι και κανείς δέν τολμάει νά τούς τ' άρνηθεϊ. Ξέρουμε πώς αυτό τό έθιμο είναι Εύρωπαϊκό⁴⁹.

Η σχέση πού χαρακτηρίζει αυτές τις συμβάσεις και ανταλλαγές ανάμεσα σέ ανθρώπους, μέ τις αντίστοιχες συμβάσεις και ανταλλαγές ανάμεσα σέ ανθρώπους και θεούς, έρμηνεύει μιά όλάκερη πλευρά της θεωρίας της θυσίας. Αυτό μπορούμε νά τό δούμε καλύτερα στίς κοινωνίες εκείνες όπου οί συμβατικές και οικονομικές τελετουργίες τελούνται ανάμεσα σέ ανθρώπους, οί όποιοι, μέ μεταμφιέσεις συχνά σαμανιστικές, και κατεχόμενοι από τό συνονόματο πνεύμα, ενεργοούν σάν αντιπρόσωποι των πνευμάτων⁵⁰. Στην περίπτωση αυτή, οί ανταλλαγές και οί συμβάσεις άφορούν όχι μονάχα ανθρώπους και πράγματα, αλλά και τά ιερά όντα πού, λίγο πολύ, σχετίζονται μαζί τους⁵¹. Αυτό είναι ιδιαίτερα έκδηλο στό πότλατς των Έσκιμών και των Τλίνγκιτ, καθώς και στό ένα άπ' τά δυό είδη πότλατς πού τελούν οί Χάιντα.

Η εξέλιξη ήταν φυσική. Φαίνεται πώς τά πρώτα όντα μέ τά όποια σύναψαν σύμβαση οί άνθρωποι ήσαν τά πνεύματα των νεκρών και οί θεοί. Στην πραγματικότητα, αυτοί είναι οί άληθινοί κάτοχοι των αγαθών του κόσμου⁵². Ήταν λοιπόν όλότελα άπαραίτητο νά κάνουν ανταλλαγές μαζί τους και έξαιρετικά επικίνδυνο νά τις αποφύγουν. Από την άλλη πλευρά όμως, ή ανταλλαγή μαζί τους είναι ή πλέον εύκολη και σίγουρη. Σκοπός της θυσιαστήριας καταστροφής είναι άκριβώς ή προσφορά πού πρόκειται νά ανταποδοθεϊ. Όλες οί μορφές πότλατς πού συναντάμε στή Βορειοδυτική Άμερική και τή Βορειοανατολική Άσία, έμπεριέχουν τό στοιχείο αυτό της καταστροφής⁵³. Όταν θανατώνει κανείς τούς σκλάβους του, καίει τό πολύτιμο λάδι του, πετάει τό χαλκό του στή θάλασσα και βάζει φωτιά στό σπίτι του, δέν τό κάνει άπλώς γιά νά δείξει δύναμη, πλούτο και άφιλοκέρδεια.

Τήν ίδια στιγμή θυσιάζει και στους θεούς και τά πνεύματα, τά όποια εμφανίζονται ένσαρκωμένα στους ανθρώπους πού φέρουν τ' όνομά τους και άποτελούν συνάμα τούς τελεουργικούς τους συμμάχους.

Ήδη όμως εμφανίζεται ένα άλλο θέμα πού δέν άπαιτεί αυτή την ανθρώπινη στήριξη κι ίσως νά ναι τόσο παλιό όσο και τό ίδιο τό πότλατς: Ή δοξασία πώς είναι ύποχρεωμένος κανείς νά άγοράζει άπ' τούς θεούς και πώς οί θεοί ξέρουν πώς νά του τό ξεπληρώσουν. Τυπική έκφραση της δοξασίας αυτής συναντάμε στους Τοράτζα της Κελέθς. Ο Κρυγτ μās λέει πώς ό «ιδιοκτήτης» μπορεί νά «έξαγοράσει» από τά πνεύματα τό δικάίωμα νά κάνει χρήση της «δικιās του», ή μάλλον της «δικιās τους», περιουσίας. Προτού κόψει τά ξύλα «του» λ.χ., προτού σκάψει τόν κήπο «του», ή προτού πασσαλώσει τό σπίτι «του», πρέπει νά άμοίψει τού θεούς. Μολονότι, λοιπόν, δέν φαίνεται νά ναι και πολύ αναπτυγμένη ή έννοια της άγοράς στήν καθημερινή οικονομική ζωή των Τοράτζα, ή ιδέα της άγοράς άπ' τούς θεούς και τά πνεύματα είναι καθολικά διαδεδομένη⁵⁴.

Όσο άφορά όρισμένες μορφές ανταλλαγής πού περιγράφουμε παρακάτω, ό Malinowski έπισημαίνει παρόμοια γεγονότα στους Τροβριανούς. Η έπίκληση ενός κακοποιού πνεύματος, «ταουδάου» – πού τό σωμα του βρέθηκε σ' ένα φίδι ή ένα γεωκαρκίνο – γίνεται μέ την προσφορά ενός «βαϊγκού'α», κάποιου πολύτιμου δηλαδή αντικειμένου πού χρησιμοποιείται στίς ανταλλαγές του Κούλα και άποτελεί ταυτόχρονα κόσμημα, φυλαχτό και αντικείμενο άξίας. Τό δώρο αυτό επιδρά άμεσα στό πνεύμα του «ταουδάου»⁵⁵. Έξάλλου, στίς γιορτές «Μίλα - Μίλα»⁵⁶, ένα είδος πότλατς πρός τιμή των νεκρών, τά δυό είδη «βαϊγκού'α» – τά «βαϊγκού'α» του Κούλα και τά «βαϊγκού'α» πού ό Malinowski όνομάζει τώρα γιά πρώτη φορά «μόνιμα βαϊγκού'α»⁵⁷ – εκτίθενται πάνω σέ μιά πλατφόρμα όμοια μέ τού άρχηγού και προσφέρονται στά πνεύματα. Τά πολύτιμα αυτά αντικείμενα έλευμενίζουν τά πνεύματα πού παίρνουν τόν ίσκιό τους μαζί τους, μακριά στή χώρα των νεκρών⁵⁸. Εκεί τά πνεύματα

συναγωνίζονται ἀναμεταξύ τους σέ πλοῦτο, ὅπως ἀκριβῶς κάνουν κι οἱ ἄνθρωποι ὅταν γυρίζουν ἀπ' τό ἐπίσημο Κούλα⁵⁹.

Ὁ Van Ossenbruggen, διαπρεπής θεωρητικός καί ἔξοχος παρατηρητής, στήν ἐπιτόπια ἔρευνα πού ἔκανε ἐκεῖ, ἐπισήμανε κι ἄλλο ἓνα χαρακτηριστικό αὐτῶν τῶν θεσμῶν⁶⁰. Ὁ ἀπώτερος σκοπός τῆς προσφορᾶς δώρων σέ ἀνθρώπους καί θεούς, εἶναι ἡ ἔξαγορά τῆς εἰρήνης κι ἀπ' τοὺς δυό. Μ' αὐτό τόν τρόπο ἀπομακρύνονται τά κακά πνεύματα καί γενικότερα οἱ κακές ἐπιδράσεις, ἀκόμα κι ὅταν δέν εἶναι προσωποποιημένες. Γιατί ἡ κατάρα τοῦ ἄλλου ἐπιτρέπει στά ζηλότυπα πνεύματα νά μποῦν μέσα σου καί νά σέ σκοτώσουν καί στίς κακές ἐπιδράσεις νά δραστηριοποιηθοῦν: ἂν ἀδικήσεις ἓναν ἄλλο, μένεις ἀνίσχυρος στό ἔλεός τους. Ὁ Van Ossenbruggen ἐρμηνεύει μ' αὐτό τόν τρόπο ὄχι μονάχα τό ἔθιμο νά ραίνουν μέ χρήματα τίς γαμήλιες πομπές στήν Κίνα, ἀλλά καί αὐτή καθαυτή τήν «περιουσία τῆς νύφης». Ἡ πρόταση αὐτή εἶναι πολύ ἐνδιαφέρουσα καί δημιουργεῖ μιὰ δλάκερη σειρά ἐρωτήματα⁶¹.

Βλέπουμε λοιπόν μέ τί τρόπο θά μπορούσαμε νά ἐκπονήσουμε μιὰ θεωρία καί μιὰ ἱστορία τῆς συμβατικῆς θυσίας. Ἡ θυσία αὐτή προϋποθέτει θεσμούς τοῦ τύπου πού περιγράφουμε καί ἀντίστροφα τοὺς πραγματοποιεῖ στό ἀκέραιο, γιατί οἱ θεοί πού δίνουν καί ἀνταποδίνουν εἶναι πάντα ἐκεῖ, ἔτοιμοι πάντα νά προσφέρουν κάτι μεγάλο στή θέση τοῦ μικροῦ. Ἴσως λοιπόν νά μὴν εἶναι τυχαῖο τό γεγονός ὅτι οἱ δυό ἐπίσημες στερεότυπες ἐκφράσεις τῶν συμβάσεων, τό Λατινικό *do ut des* καί τό Σανσκριτικό *dadami se, dehi me*, μᾶς ἔχουν παραδοθεῖ σέ θρησκευτικά κείμενα⁶².

Μιά πρόσθετη σημείωση: Ἡ ἐλεημοσύνη

Στή μεταγενέστερη νομική καί θρησκευτική ἐξέλιξη, ὁ ἄνθρωπος ἐμφανίζεται γιά μιάν ἀκόμα φορά ἀντιπρόσωπος τῶν θεῶν καί τῶν νεκρῶν, ἂν καί δέν ἔπαψε ποτέ νά εἶναι.

Στή φυλή τῶν Χάουζα λ.χ., τήν ἐποχή πού ὠριμάζει τό λιανοκαλάμποκο, ξεσπάει συχνά ἐπιδημία πυρετοῦ καί ὁμοναδικός τρόπος νά τήν καταπολεμήσουν εἶναι νά προσφέρουν σιτάρι στοὺς φτωχοῦς⁶³. Στούς Χάουζα πάλι (τῆς Τριπολίτιδας αὐτή τῆ φορά), τήν ἐποχή τῆς Μεγάλης Προσευχῆς (Baban Salla), τά παιδιά (ἔθιμο μεσογειακό καί Εὐρωπαϊκό) γυρνᾶνε ἀπό καλύδι σέ καλύδι καί ρωτᾶνε: «Μπορῶ νά μπῶ;» Ἡ ἀπάντηση εἶναι: «Μά τό λαγό μέ τά ὀρθόστατα αὐτιά! Ἐνα κόκκαλο πετᾶς καί κάνεις τῆ δουλειά σου!» πού σημαίνει, ὁ φτωχός χαίρεται νά δουλεύει γιά τόν πλοῦσιο. Αὐτά τά δῶρα στά παιδιά καί τοὺς φτωχοῦς εὐχαριστοῦν τοὺς νεκρούς⁶⁴. Τά ἔθιμα αὐτά τῶν Χάουζα ἴσως καί νᾶναι Ἰσλαμικῆς προέλευσης⁶⁵, ἢ πάλι Ἰσλαμικῆς, Νέγρικης, Εὐρωπαϊκῆς καί Βερβερικῆς ταυτόχρονα.

Ἐδῶ πάντως βρῖσκεται ἡ ἀρχή τῆς θεωρίας τῆς ἐλεημοσύνης. Ἡ ἐλεημοσύνη ἀποτελεῖ ἀπό τῆ μιὰ καρπὸ μᾶς ἠθικῆς ἀντίληψης σχετικά μέ τά δῶρα καί τόν πλοῦτο⁶⁶, κι ἀπ' τήν ἄλλη καρπὸ μᾶς ἀντίληψης σχετικά μέ τῆ θυσία. Ἡ γενναιοδωρία εἶναι ὑποχρεωτική, διαφορετικά ἡ Νέμεση θά ἐκδικηθεῖ τοὺς πλοῦσιους γιά τήν εὐτυχία τους καί τά ὑπερβολικά τους πλοῦτη καί θά τά δώσει στοὺς θεοὺς καί τοὺς φτωχοῦς. Πρόκειται γιά τήν παλιά ἠθική τοῦ δώρου, πού ἐξελίχθηκε σέ ἀρχή δικαίου. Οἱ θεοὶ καί τά πνεύματα συμφωνοῦν νά πάει στοὺς φτωχοῦς καί τά παιδιά τό μερίδιο πού φυλᾶνε οἱ ἄνθρωποι γι' αὐτούς καί καταστρέφουν σέ ἀνώφελη θυσία. Ἀρχικά, ἡ Ἀραβική λέξη «σαντάκα» καθῶς καί ἡ Ἑβραϊκή «τσεδακά», σήμαινε ἀποκλειστικά καί μόνο «δικαιοσύνη», ἐνῶ ἀργότερα ἔφτασε νά σημαίνει «ἐλεημοσύνη». Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἡ Μισναϊκὴ Ἐποχή, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τῆ νίκη τῶν «Φτωχῶν» στήν Ἱερουσαλήμ, γέννησε τό δόγμα τῆς φιλανθρωπίας καί τῆς ἐλεημοσύνης, πού ἀργότερα ἀπλώθηκε σ' ὁλόκληρο τόν κόσμο μέ τό Χριστιανισμό καί τόν Ἰσλαμισμό. Ἐκείνη ἀκριβῶς τήν ἐποχή καί ἡ λέξη «τσεδακά» ἀλλάζει σημασία, μᾶς καί στή Βίβλο δέν σημαίνει «ἐλεημοσύνη»⁶⁷.

Ἄς ἐπιστρέψουμε ὁμως στό βασικό μας θέμα: τό δῶρο

καί τήν ὑποχρέωση τῆς ἀνταπόδοσης. Τά τεκμήρια καί τὰ σχόλια πού παραθέσαμε δέν ἔχουν μόνο τοπικό ἐθνολογικό ἐνδιαφέρον. Μιά σύγκριση θά μπορούσε νά διευρύνει καί νά ἐμβαθύνει αὐτά τὰ δεδομένα. Γιατί, μπορούμε νά ποῦμε ὅτι, τά βασικά στοιχεῖα τοῦ πότλατς ὑπάρχουν στήν Πολυνησία ἔστω κι ἂν δέν ὑπάρχει ἀκέρως ὁ θεσμός⁶⁸. Σ' ὅλες τίς περιπτώσεις, ἡ ἀνταλλαγή δώρων ἀποτελεῖ κανόνα. Τό νά τονίσουμε ὅμως ιδιαίτερα αὐτό τό θέμα, ἂν δέν ἀπλωνόταν καί πέρα ἀπ' τήν Πολυνησία, θάταν μιά ἀπλή ἐπίδειξη πολυμάθειας. Ἄς μετατοπίσουμε λοιπόν τώρα τό πρόβλημα γιά νά δείξουμε ὅτι ἡ ὑποχρέωση τῆς προσφορᾶς τουλάχιστον ἐμφανίζεται σέ πολύ εὐρύτερη κλίμακα. Θά ἀναφερθοῦμε ἀκόμα στή γεωγραφική κατανομή ἄλλων μορφῶν ὑποχρέωσης καί θά δείξουμε πώς ἡ ἐρμηνεία μας ἰσχύει καί γιά πολλές ἄλλες κοινωνίες.